QARAQALPAQ JÍRAWLARÍNÍŃ REPERTUARÍ

Maxammatdinova Lola Maxammatdinovna – *docent*
"Folklor hám etnografiya" kafedrası baslıǵı,
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

РЕПЕРТУАР КАРАКАЛПАКСКИХ ЖЫРАВОВ

Махаматдинова Лола Махаматдиновна – *доцент*
Заведующий кафедрой фольклора и этнографии,
Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

REPERTOIRE OF THE KARAKALPAK JIROVS

Makhamatdinova Lola Makhamatdinovna – *Associate Professor*
Head of the Department of Folklore and Ethnography
Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Tayanch so'zlar: jirov, doston, ustoz, sozanda, folklore.

Rezyume. Bu maqolada jirovlar botirlik qo'shiqlarining asosiy ijrochilari ekanligi, Soppasli Sipira jirov haqida ko'p afsonalar, rivoyatga aylanganligi, jirovchilik san'atining juda qadimdan kelayotganligi haqida sóz etiladi.

Ключевие слова: жиров, эпос, учитель, музыкант, фольклор.

Резюме. В этой статье говорится о том, что жырау являются основными исполнителями песен о храбрости, о том, что о Сыпыре-жырове из Соппаслы существует много легенд и преданий, и о том, что искусство жырау издавна существует.

Key words: zhyrau, epic, teacher, musician, folklore.

Summary. This article discusses that the zhyrau are the primary performers of songs about bravery, that there are many legends and legends about Sypyr-zhyrau from Soppasly, and that the art of zhyrau has existed since ancient times.

KIRISIW. Qaraqalpaq xalqınıń ásirler boyı qáliplesip, rawajlanıp kelgen bay muzıka mádeniyatı milliy ruwxiyatımızdıń ajıralmas bólegi bolıp esaplanadı. Qaraqalpaq jırawshılıq óneriniń tamırı uzaq ásirlerge barıp taqaladı. Jırawlar qobız benen batırlıq dástanların jırlap, xalıqtı erlikke, birlikke, miynetke, watanǵa hám el-jurtqa sadıqlıqqa úndegen. Olar tek ǵana qosıq atqarıwshı emes, al xalıqtıń tariyxın, dástúrin, úrip-ádetin hám ruwxıy qádiriyatların saqlawshı hám en jaydırıwshı óner iyesi bolǵan. Sol sebepli jırawshılıq ónerin úyreniw arqalı qaraqalpaq xalqınıń kóp ásirlik tariyxı menen mádeniyatınıń ózgesheliklerin tereńirek túsiniw múmkin.

Bul maqalada qaraqalpaq jırawshılıq ónerиniń qáliplesiw tariyxı, onıń xalıq mádeniyatındaǵı ornı, jırawlardıń atqarıwshılıq sheberligi hám qobız benen baylanıslı dástúrleri haqqında sóz etiledi. Sonday-aq Soppaslı Sıpıra jırawdan baslanıp, keyingi dáwirlerdegi belgili jırawlarǵa shekem jetip kelgen bul ullı óner dástúriniń áhmiyeti ashıp beriledi.

USÍLLAR

Qaraqalpaq muzıka mádeniyatı hám jırawshılıq óneri haqqında maǵlıwmatlar izbe-iz bayanlanǵan. Jırawshılıq ónerиniń áyyemnen búgingi kúnge shekemgi rawajlanıwına itibar berilgen. Jırawshılıqtıń xalıq mádeniyatındaǵı ornı hám áhmiyeti talıqlanǵan. Muzıka, ádebiyat, tariyx hám kórkem-ónerdiń óz-ara baylanısı bir pútin halda kórsetilgen. Maqala tariyxıy-salısıtırmalı hám analitikalıq usılda jazılǵan.

NÁTIYJELER HÁM TALQILAW

Qosıq nama sazları adamlardı hadal miynetke, doslıqqa, watanǵa, ana-jerge súyispenshilikke, bekkem muxabbat, qaharmanlıqqa ruwxlandırıp, estetikalıq yosh penen zawıqqa bólep keldi. Xalqımızdıń ishinen shıqqan óner iyeleriniń atqarıw sheberlikleri arqalı xalıq qosıqları menen nama sazları, tarıyxıy jırları menen, úgit-násiyatqa mol terme-tolǵawları, xalqımızdıń tilegine say bolıp, quwanısh penen shadlıǵın, muń-sherin, kewil-xoshın, arzıw ármanları menen niyetlerin hár tárepleme sáwlelendirip keldi.

Qaraqalpaq xalqınıń tariyxı menen mádeniyatı uzaq ótmishten baslanıp rawajlanıp kelmekte. Qaraqalpaq xalqınıń muzıka mádeniyatı, ádebiyatı menen kórkem-óneri biri-biri menen tıǵız baylanısta rawajlanıp kiyatırǵanı tariyxıy dereklerden málim.

Qaraqalpaq xalqınıń jasaǵan zamanına, dáwirine say, ózine tán muzıka mádeniyatına, kórkem-ónerine, awızeki hám jazba ádebiyatına,

jırawlarına, baqsılarına, qıssaxanlarına, qosıqshılarları menen sazende góyendelerine iye bolǵanlıǵı hámmege málim.

Házirgi kúnde milliy mádeniyatımızǵa, onıń hár tárepleme rawajlanıwına úlken dıqqat awdarılıp, muzıka mádeniyatımızdıń ósip rawajlanıwına úlken kewil bólinip atırǵanlıǵınıń guwasımız. Xalqımızdıń ótmishtegi hám házirgi muzıka mádeniyatı, muzıkaları, qosıq-namaları, dástan qosıqları, sonday-aq milliy saz áspabları muzıka oqıw orınlarında, mekteplerde, mádeniyat hám kórkem-óner kolledjleri menen, joqarı oqıw orınları bolǵan institut hám universitetlerdiń muzıka bólimlerinde oqıtılıp, olardıń oqıw baǵdarlamalarınan keńnen orın alıp atır.

Qaraqalpaq xalqınıń jırawshılıq óneri eń eskiden kiyatirǵan súyikli ónerpazlarımızdıń bir toparın quraydı. Olardıń sazi menen sózi miynet adamlardıń tilegine únles, tilegine say bolıp keledi. Xalıqtıń ádebiyatı menen kórkem-óneriniń rawajlanıwında belgili dárejede ules qosqan atqarıwshılardıń xızmeti xalqımızdıń kóp ásirlik tariyxınıń altın betlerin tolıqtıradı. Olar ózleriniń kelip shıǵıwı jaǵınan tereń tariyxiy tamırlarına iye. Qaraqalpaq xalqınıń áyyemnen kiyatirǵan basıp alıwshılarǵa hám ústem toparlarǵa qarsı gúresi. Olardıń joqarı morallıq qasiyetleri, miynet qatnasıqları, úrip-ádeti, mádeniyati atqarıwshılar tárepinen óz dóretiwshiliginde kórkem boyawlar menen sızıp berilgen. Sonlıqtan da xalıq namaların saqlaw, rawajlardırıw dásturinde atqarıwshılardıń tutqan ornı oǵada ullı.

Atqarıwshılar jıraw, baqsı, qıssaxan, sazende, qosıqshı bolıp bir neshe toparǵa bólinedi. Sonıń qaraqalpaq xalqınıń sol massegetler dáwirinen kiyatırǵan eń eski ónerpazı esaplanadı. Sonday-aq Orta Aziya hám Qazaqstan xalıqları arasında da qobız benen atqaratuǵın jırawshılıq ónerıniń kútá erteden kiyatirǵanlıǵı málim.

Jırawlar batırlıq jırlarınıń tiykarǵı atqarıwshıları esaplanıp, olar xalıq basındaǵı awır miynet, joqshılıq zarı, tereń qayǵısına sherikles, dártine dártles bolıp, qayǵısın umıttırıwdaǵı jalǵız kewil xoshı bolıp mıń-mıńlaǵan tıńlawshı auditoriyasınıń júregin terbetip otırdı.

Atı ańızǵa aynalǵan Sopbaslı Sıpıra jıraw menen Qorqıt ata, Asan qayǵıdan tartıp, sońǵı belgili bolıp júrgen Toqtamıs xannıń saray jırawları Kamalzada, Jahan, Mirza. XVIII-XIX ásirde jasaǵan Jiyen Xalmurat, Qazaqbay, Shankót, Erbay, Jiyemurat, Nurabulla, Aytuwar, Qabıl, Bekmurat, Qurbanbay, Erpolat, Xojambergen (ógiz jıraw), Esemurat, Qıyas, Paleke, Atamurat, Óteniyaz, Qulamet, Arzımbet, Jumabay, Shamurat, Jaqsılıq hám t.b. xalıq poeziyası menen iskusstvosında atın shıǵarǵan talay jırawlar atqarıwshılıq ónerimizdiń kóp ásirlik dástúrin búgingi kún menen ushlastırıwda sadıqlıq penen xızmet etip keledi. Olardıń atqarǵan «Alpamıs», «Qoblan», «Qırıq qız», «Erqosay», «Ershora», «Edige», «Ersayım», «Sháryar» dástanları óziniń keń auditoriyasına iye bolıp, xalıq tárepinen tereń súyispenshilikke bólenip keldi. Atqarıwshılar ulıwma qaraqalpaq iskusstvosında yadikeshlik hám improvizatorlıq dárejesi jaǵınan oǵada kúshli ónerpazlar bolıp esaplanadı. Olar nebir qıyın namalar, mıńlaǵan dástan qatarların yadlap alıp, uzaq-uzaq tańlarǵa sozılǵan keshelerde xalqımızǵa ruwxiy lázzet baǵıshladı. Olar aktyor jaqta-aktyor, saxna joqta-saxna, solist jaqta-solist waziypasın atqarıp, óner-mádeniyatımızdı xalıqqa taratıwshı sheberleri boladı. Sonlıqtan xalıq óz atqarıwshıların tereń xúrmetlep, olardıń atqarıwshılıq talantına tań qalıp ilahiyda káramatlı kúsh dep tusinedi.

Qaraqalpaqlar arasında Soppaslı Sıpıra jıraw haqqında kóp ǵana legendalar, ańızǵa aylanǵan hikmetli sózler keń taraǵan. Bulardıń hámmesi de onı qaraqalpaq jırawshılıq iskusstvosınıń atası sıpatında kórsetedi. Qobız shertiw, jır jırlaw, yaǵnıy jırawshılıq iskusstvosınıń eń dáslepki deregi házirgi qaraqalpaq jıraw-baqsıları Soppaslı Sıpıra jıraw menen baylanıstırıladı.

Kiyingi dáwirdegi qaraqalpaq jırawlarınıń eń iri wákilleri Xojambergen (Ógiz jıraw), Erpolat, Qurbanbay, Esemurat, Qıyas jırawlar Sıpıra jırawdı qaraqalpaq jırawlarınıń eń ullı ustazı dep esaplaydı. Biz joqarıda jırawlar qaxarmanlıq dástanlardı qobız benen atqarǵan dedik. Sonlıqtan jıraw degenimizde biz qobızdı eske alamız.

Paydalanǵan ádebiyat

1. Ayımbetov. Q. “Xalıq danalıǵı”, “Qaraqalpaqstan” baspası Nókis. 1988-jıl.

2. N.Japaqov, Q.Mámbetov, K.Sultanov, A.Kárimov «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» Nókis Qaraqalpaqstan-1983 j